

УДК 331.5:004

З.М. Шильнікова

*ст. викладач кафедри менеджменту, кандидат економічних наук,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РИНОК ПРАЦІ ТА СФЕРУ ЗАЙНЯТОСТІ

Анотація: У статті розглядається вплив інформаційних і телекомунікаційних технологій на ринок праці, а саме вплив інформаційно-комунікаційних технологій на структуру зайнятості. Аналізуються позитивні і негативні аспекти цього впливу, розглядаються окремі питання, особливо актуальні для українського ринку праці.

Анотация: В статье рассматривается влияние новых информационных и телекоммуникационных технологий на рынок труда, а именно воздействие информационно-коммуникационных технологий на структуру занятости. Анализируются положительные и отрицательные аспекты этого влияния, рассматриваются отдельные вопросы, особенно актуальные для украинского рынка труда.

Summary: In the article new information and telecommunication technologies influence on a labour-market is examined, especially the impact on the employment structure. The positive and negative aspects of this influence are analyzed, some actual questions for the Ukrainian labour-market are examined.

Ключові слова: аутсорсинг, інформаційно-комунікаційні технології, дистанційна зайнятість, ринок праці, телезайнятість.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одна з глобальних проблем сучасного світу - стан ринку праці: рівень зайнятості і рівень безробіття, структура ринку праці, тенденції його подальшого розвитку. Ринок праці перебуває під впливом тих процесів, які властиві сучасній економіці, і, зрозуміло, під впливом змін, пов'язаних з активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій. На наш погляд, цікаво розглянути їх дію на ринок праці. Оскільки поширення інформаційних технологій найбезпосереднішим чином впливає на сучасний ринок праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку ринку праці України, різноманітні аспекти зайнятості в сучасних умовах висвітлені в працях М. Долішнього, С. Злупка, Д. Богині, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Грішнєвої, В. Петюха, В. Приймака, С. Трубича та ін. українських учених-економістів, які розкривають зміст, види, форми зайнятості загалом в ринковій економіці. Однак недостатньо досліджені особливості змін у змісті зайнятості у зв'язку із розвитком інформаційно - індустріальної економіки в Україні.

Метою статті є дослідження впливу інформаційно - комунікаційних технологій на ринок праці.

Виклад основного матеріалу. Інформатизація змінює наукові альтернативи, поступово вносячи ясність у розуміння нових тенденцій розвитку ринку праці. Якщо ХХ ст. було століттям аналізу і пройшло під знаком спеціалізації, народження нових професій на стику наук і сфер діяльності, то ХХІ ст. обіцяє бути століттям синтезу, узагальнюючих багатодисциплінарних підходів, століттям не «вузьких» професіоналів, а фахівців «з розв'язання проблем» [1, с. 143].

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) відкривають великі можливості у сфері зайнятості населення і формах організації праці. Спектр таких можливостей значно розширюється, оскільки ІКТ впливають на

усі сфери людського життя, сім'ю, освіту, роботу і так далі. Нові види послуг, що поширюються через мережі, в змозі створити чимало робочих місць, що підтверджує практика останніх років.

Згідно з теорією Кастельса, початкова фаза інформаційного суспільства – це не що інше як індустріальне суспільство разом з багатоманітними цифровими інформаційно-комунікаційними послугами, так би мовити оцифроване суспільство. Українська компанія Lucky.net, на підставі аналізу західного досвіду розвитку Інтернету та електронного бізнесу, розробила трирівневу систему оцінок впливу Інтернету на економіку країни. Згідно з цією системою Україна тепер перебуває на третьому рівні розвитку Інтернету – його актуальний ринок становить понад 30 % (15,3 млн. користувачів) населення країни і Інтернет має стати каталізатором зростання всієї вітчизняної економіки. Все вище зазначене зумовлює застосування інформаційно-індустріальної концепції зайнятості у вітчизняній економіці [2, с. 365].

Поширення Інтернету і високий динамізм національних економік по всьому світу є підтвердженням значущості послуг телекомунікацій, розвитку нових форм взаємодії на ринку праці та визначає можливість переходу до вищих технологічних укладів й переорієнтацію вітчизняної економіки з переважно сировинного експорту на експорт високотехнологічних товарів і послуг. Спектр можливостей організації праці значно розширюється – зміни яких зазнає суспільство впливають на всі сфери життя людей, сім'ю, освіту, географічні кордони людських спільнот, зміну видів діяльності тощо.

Застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій у процесі виробництва поступово веде до утворення нової форми підприємницької діяльності, яка підтримується в режимі реального часу через мережу Інтернет для надання послуг і здійснення процесів організації та управління виробництвом і відповідно координації діяльності працівників на значній відстані. На місці видимого підприємства – офісів і фабричних цехів з'являється віртуальне підприємство – сукупність просторово

розосереджених електронних робочих місць, пов'язаних між собою глобальною комп'ютерною мережею.

Крім того, значних змін зазнає зайнятість у сфері послуг, оскільки ІКТ дають змогу значно збільшити обмінний потенціал послуг і, отже, сприяють розширенню їх ринку, а відповідно й зайнятості, в основному, у фінансовій, банківській, страховій, дистрибутивній та інших сферах. Нові види послуг, що поширюються через мережі та надаються у глобальному кібернетичному просторі сприяють створенню значної кількості робочих місць. Часткова зайнятість все більше розглядається як результат сучасних структурних зрушень в економіці, а не як нова форма експлуатації трудящих. Заохочення незалежної роботи в інформаційних мережах призводить до збільшення частки самозайнятих в порівнянні з часткою найманих працівників.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

Всеукраїнський науково-виробничий журнал Гук Н.А.,

к.е.н., старший викладач кафедри економіки

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка 3'2011 — N 22 с.15-21

Дійсно, використання нових технологій, зокрема Інтернету як засобу комунікації, полегшує пошук роботи, з одного боку, і дає можливість роботодавцям швидше обробляти запити, що надходять, - з іншого. Можливості нових технологій використовують державні організації, приватні фірми, з'являються електронні біржі праці.

В цілому ж можна виділити три основні закономірності розвитку ринку праці під впливом інформаційних технологій:

- зростання кількості «зайнятих в інформаційній сфері» (information workers);
- зростання інвестицій в трудові ресурси;
- зростання вимог до освітнього рівня зайнятих.

Швидкий розвиток інформаційно - комунікаційних технологій призвели до реформування всіх процесів, в тому числі і виробничих, наслідком чого є зменшення обмеженості зайнятості в просторі та часі. Сьогодні отримала свій розвиток принципово нова форма зайнятості, а саме телезайнятість.

Як видно з таблиці 1, принципи телероботи дуже сильно відрізняються від принципів традиційної форми зайнятості, особливо щодо призначення робочого місця, офісу. Нова концепція офісного простору передбачає використання не постійних, а тимчасових офісів. Куди б телепрацівник не приїхав у справах своєї фірми, він зможе працювати в тимчасовому кабінеті [3 с. 80].

В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій офіс стає не місцем для роботи, а місцем для зустрічей як із партнерами, так і з клієнтами.

Найбільш поширеними професіями, представники яких використовують саме телероботу, є [4, с. 21]:

веб-дизайнер - розробка дизайну сайтів, макетів сторінок, рекламних банерів, оголошень, логотипів; банермайстер - дизайн та розвиток сайту, його просування; веб-розробник - розробка нових програм та сайтів, керівництво групою програмістів; контент-редактор - наповнення корпоративних сайтів, порталів, постійне оновлення інформації.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційних форм зайнятості та телероботи

	Традиційні форми зайнятості	Телеробота
Час	Постійний, однаковий для всіх, традиційно з 9.00 до 17.00	Оптимальний для кожного працівника
Місце	Постійне, таке, що декларується трудовим законодавством	Удома, мобільна робота, місце, що є оптимальним для кожного працівника
Період	Переважно довгостроковий	Переважно короткостроковий, проектний
Зайнятість	Повна (full-time)	Переважно часткова (part-time), для багатьох установ одночасно

Роботодавець	Єдиний	Декілька працедавців
Оплата праці	Переважно базується на витратах часу та сфері діяльності	Базується на результатах
Призначення офісу	Виконання основної роботи; зустрічі з керівництвом, підлеглими, колегами для обміну інформацією; доступ до інформації, ресурсів; задоволення потреби спілкування; реалізація статусних відмінностей	Місце для неформальних зустрічей; місце для тимчасових дискусій та презентацій результатів проєктів; місце для зустрічей із партнерами та клієнтами

Таким чином організована робота заперечує необхідність присутності на робочому місці впродовж цілого дня.

Із збільшенням складності виконуваних операцій змінюються і вимоги до найнятих робітників: потрібна висока адаптованість до змін, що відбуваються, гнучкість, а значить, потрібне інтенсивніше навчання, покликане полегшити працівникові перемикання на різні види діяльності в соціально-економічному просторі, що змінюється, росте потреба в працівниках з різнобічними навичками. Починається процес дестандартизації робочих місць, під яким розуміється збільшення різноманітних професій в структурі робочої сили, що, у свою чергу, визначається відмовою від однотипного виробництва, що вимагає однакових навичок від зайнятих.

У таких умовах держава зіткнеться з необхідністю проведення гнучкішої політики на ринку праці, полегшення переливання ресурсів і стимулювання перекваліфікації кадрів.

Ще одним феноменальним проявом впливу інформаційно - комунікаційних технологій на ринок праці та сферу зайнятості, з яким зіткнулися економічно високорозвинені країни, є процес віртуалізації робочих місць внаслідок стрімкого поширення аутсорсингу (анг.: outsourcing) - процесу відокремлення частини бізнес - функцій та непрофільних видів діяльності або передавання їх підрядникам, що спеціалізуються на певному виді послуг (наприклад: наукові дослідження і розробки, бухгалтерія, кадрова служба, реклама та маркетинг тощо). Аутсорсинг не можна вважати принципово новим видом діяльності, бо у всьому світі організації вже давно

зрозуміли, що вторинні функції можна і вигідно передавати третій стороні, але раніше такими функціями були частіше за все охоронні послуги, прибирання тощо. Але з появою інформаційних технологій аутсорсинг набрав зовсім нових обертів. Так з'явився принцип телезайнятості, який унеможливив відокремлення наукомістких видів діяльності, які можуть бути виконані в режимі реального часу будь-де в глобальному масштабі.

Результатом цього стало поширення офшорного аутсорсингу - передача функцій з виконання окремих робіт, частіше за усе наукомістких в іншу державу за для зниження витрат на їх виробництво. Результатом офшорного аутсорсингу став відтік працівників з Сполучених Штатів Америки до країн Європейського Союзу, де кваліфікована робоча сила значно дешевша, як про це свідчить аналіз компанії According to Deloitte Consulting. Передбачається, що 3/4 фінансових установ та інвестиційних банків будуть делегувати різноманітні завдання наступні п'ять років до інших країн [5, с. 42]. Перше місце серед держав, куди інвестувались кошти для здійснення аутсорсингу є Індія. Результатом поширення даного виду зайнятості стають глобальні зміни в міжнародному поділі праці в більшості галузях, у яких спостерігається високий рівень доданої вартості. На сьогоднішній день такий вид аутсорсинга проник у всі сфери економіки та включає у себе великий перелік професійних навичок.

Таким чином, в результаті дослідження статистики за період, коли ІКТ набули найбільшого розвитку, не виникла ситуація, коли безробіття б суттєво зросло, хоча ситуація і була нестабільною. Саме тому можна зробити висновок, що розвиток інформаційно - комунікаційних технологій не призводить до підвищення рівня безробіття й не несе під собою негативні наслідки для зайнятості.

Несумнівно, що інновації, в тому числі в сфері інформаційних технологій, мають вплив на автоматизацію та модернізацію виробництва, наслідком чого стає звільнення певної кількості працівників організацій, але вони працевлаштовуються у інші сфери діяльності.

Свідомством того, що ІКТ сприяють створенню нових робочих місць є те, що вони викликають попит, якого раніше не було, бо і таких технологій ще декілька десятиріч тому не було. Окрім зазначеного, інформаційно-комунікаційна сфера сама стала могутньою індустрією, у якій зосереджено великі інвестиційні кошти й працює значна кількість робочої сили високої кваліфікації. Вона включає 3 сфери:

- сфера виробництва та продажу інформаційно-комунікаційної техніки й устаткування;
- сфера розробки та поширення програмного забезпечення;
- сфера ІКТ-послуг.

Поширення таких сфер стає головним фактором економічного росту, а характеристики їх стану стають головними показниками рівня конкурентоспроможності держави.

Головною особливістю сьогоденного ринку зайнятості є поширення нестандартних форм праці як результату процесів, що відбуваються як в суспільстві в цілому, так і на підприємствах загалом. Ці нестандартні форми праці характеризуються зайнятістю робітників впродовж не цілого дня на підприємствах, а випадковою зайнятістю. Такі форми є поширеними в більшості розвинутих держав.

Під впливом інформаційно-комунікаційних технологій відбувається вирівнювання прибутків працюючих чоловіків і жінок. Це пов'язано з тим, що чоловіки завжди займали домінуюче положення в традиційних видах виробництва, тоді як в областях, пов'язаних з інформацією, працювали в основному жінки, що пояснювалося нижчими прибутками в інформаційних сферах. В результаті скорочення робочих місць в традиційних галузях виробництва жінки починають опинятися в менш дискримінованому положенні по відношенню до чоловіків. Поступово розрив в заробітній платі між чоловіками і жінками скорочується.

Інформаційні технології також сприяють зниженню диверсифікації оплати праці в галузях, де вони застосовуються. По-перше, це можна

пояснити стандартизацією самої діяльності, а по-друге, зниженням різниці в продуктивності тих, хто у своїй діяльності застосовує нові технології.

Застосування ІКТ у бізнесі дозволяє знизити витрати за рахунок автоматизації управління, а також властивостей віртуальних ІКТ-товарів (низькі граничні витрати на копіювання, розповсюдження й забезпечення зв'язку); знизити операційні витрати; підвищити ефективність мереж постачання й виробництва; знизити обсяг запасів за рахунок використання систем «точно-вчасно»; проведення Інтернет-конференцій, переговорів знижує витрати на відрядження працівників. Середні й малі підприємства завдяки розвитку електронної комерції мають можливість виходу на нові споживчі ринки, що раніше було доступним лише великим компаніям.

Розвиток ІКТ, зокрема Інтернету, надає споживачам більше можливостей для одержання інформації про товар або компанії, для організації співтовариств і рухів із захисту прав споживачів. У зв'язку з тим, що економічні відносини он-лайн відбуваються без безпосереднього контакту споживача й компанії, що надає товари або послуги, велике значення має довіра та імідж компанії. Тому розвиток ІКТ певною мірою сприяє підвищенню соціальної відповідальності в діяльності компаній.

8. Бун Э. Роль информационно-коммуникационных технологий в достижении устойчивого развития / Бун Э.// Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник; под ред. проф. Л.Г. Мельника и проф. Л. Хенса. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. — С. 767-794.

Поширення й застосування засобів інформаційно-комунікаційних технологій зменшує кількість і обсяги матеріальних продуктів, що циркулюють у різних галузях економіки. Одним із досить наочних прикладів є «електронні книги», які існують у вигляді електронних файлів, що завантажують. Результатом розвитку технології «електронних книг» для видавничої галузі є значне зниження потреби в папері, зниження потреби у клеях і у фарбах, зменшення транспортних витрат тощо. Аналогічний ефект супроводжує поширення технологій, які використовують стандарти MPEG, завдяки чому компанії, що виробляють аудіопродукцію одержали можливість

застосовувати для своєї продукції компакт-диски. У той же час віртуалізація продуктів повинна бути збалансована із протилежною тенденцією «девіртуалізацією». Це означає, що ресурси, необхідні для виробництва віртуальної продукції (енергія, видаткові матеріали, трудомісткість тощо) не повинні у своїй масі перевищувати відповідні загальні ресурси, необхідні для виробництва матеріальних продуктів [161].161.European Information Technology Observatory yearbook 2002. – ЕІТО, 2002. . 597 р.

Використання ІКТ для проектування і підтримки виробничих процесів при створенні широкого спектра різних продуктів призводить до скорочення довжини їх життєвих циклів, оскільки з одного боку, нові продукти можуть швидше проектуватися і впроваджуватися, а з іншого боку – швидше застарівати. ІКТ надають гарні можливості для подовження тривалості життєвого циклу продуктів. Наприклад, Web-сайти он-лайнних аукціонів дозволяють вступати у взаємний контакт безпрецедентній кількості продавців і покупців. Є дані, що один з таких Web-сайтів зареєстрував понад 30 мільйонів заявок і близько 5 мільйонів позицій для продажу із усього світу. Таким чином, ІКТ надає виробникам ефективні засоби для швидкого й точного задоволення існуючих у суспільстві потреб шляхом глобального розширення зони пошуку потенційних споживачів і випуску більших обсягів продукції; у них є можливість знизити свої втрати, викликані зменшенням тривалості життєвого циклу товарів [159].159.E-government and the business environment. The impact of ICT on sustainable development // European Information Technology Observatory –

ЕІТО, 2002. . Р.250-285.

Складається тенденція зростання взаємозалежності ринку праці у світі. Інформаційні технології пов'язують різні сегменти ринку праці в глобальному масштабі в першу чергу через зайнятість в багатонаціональних компаніях. Відповідно інформаційні процеси викликають необхідність вироблення нових методів регулювання ринку праці. Потрібні як люди, які

працюють по гнучкому графіку, так і нові трудові інститути, які б дозволили децентралізувати і індивідуалізувати працю.

Проте було б невірно односторонньо позитивно оцінювати вплив інформаційних технологій на ринок праці. Поки невивченим залишається питання про конкуренцію між дистанційною і традиційною формами зайнятості, абсолютно очевидна проблема відчуженості, яка неминуча в умовах віддаленості працівника від місця роботи або у разі відсутності такого місця. Доречно згадати ідеї Э. Тоффлера про те, що в умовах безперервного руху від роботи до роботи, від одного місця проживання до іншого люди втрачають здатність самостійно мислити, вони не встигають «пустити корені». Невід'ємною властивістю праці в умовах поширення інформаційних технологій є зростання потоку самої інформації. У такій інформації нелегко стає розібратися іноді навіть фахівцям, не кажучи вже про звичайних індивідів, що намагаються обробити інформацію.

У своїй статті «Рациональність як процес і продукт мислення» Герберт Саймон (Simon, 1978) відмічає, що інформація є безперечним благом лише у світі, де її мало, а в умовах, коли навкруги пропонується велика кількість різноманітної інформації, вона частенько починає грати негативну роль, відволікаючи нас від істотного, і дійсним благом, рідкісним ресурсом стає не інформація, а увага [6].

Висновок. В результаті аналізу змін, які проходять у сфері зайнятості за умов настання ери інформаційних технологій, слід зазначити, що сьогоденні інформаційно - комунікаційні технології, яким притаманні вкрай низькі витрати, створюють нові можливості для створення раніше невідомих форм зайнятості населення.

Інформаційно - комунікаційні технології також привносять свій вклад в процес створення якісно нової зайнятості, а новітні продукти та послуги, що продаються та купуються в мережі, в змозі сформувати значну кількість робочих місць, що особливо помітно в декілька останніх років. Проявами таких структурних змін в цій сфері є: скорочення долі зайнятості в сфері с/г й

промисловості; невелике зростання кількості зайнятих в промисловості відбувається за рахунок високотехнологічних та наукомістких видів діяльності; найпоширенішою сферою зайнятості стає сфера наукомістких послуг; найшвидше збільшується кількість зайнятих у сфері високотехнологічних послуг; слідством комерційних процесів в електронному просторі стає поширення новітніх форм зайнятості.

Література:

1. Гук Н. Питання «Кадрового голоду» та надлишку незатребуваної робочої сили в умовах посилення деіндустріалізації виробництва. / Н. Гук // Економічний аналіз.- 2011 рік. - Випуск 9. - С. 143-146.
2. Моторнюк У.І. Особливості зайнятості в інформаційно-індустріальній економіці України / У.І. Моторнюк, О.В. Стефанишин, М.І. Терехух // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2010. – № 691. – С. 363-367.
3. Шабаліна Л. Упровадження телероботи в Україні на основі міжнародного досвіду / Л. Шабаліна, В. Афанасенко // Економіка.- 2010.- № 5. С. 79-83.
4. Голубниченко М. В. Основные черты и виды виртуальной занятости / М. В. Голубниченко // Известия Саратовского университета. - 2008. - Т. 8. Вып. 2. - С. 20-22. - (Сер. Экономика. Управление. Право).
5. Баласинович Б. Стан та перспективи розвитку ІКТ-індустрії в Україні / Б. Баласинович // Банківська справа. – 2004. – № 5–6. – С. 39–48.
6. Simon Herbert A. Rationality as Process and as Product of Thought // American Economic Review. - May 1978. - V. 68. - No. 2. - P. 1-16.

